

DREPT PENAL ȘI PROCESUAL PENAL

CZU: 340

PROBLEME ȘI SOLUȚII ÎN REALIZAREA DREPTULUI APĂRĂTORULUI DE A ADMINISTRA PROBA CU MARTORI

Tatiana VIZDOAGĂ,
dr., conf.univ., USM

Anatol CEACHIR,
lector univ., doctorand, USM

SUMAR

Este luat în dezbateri unul dintre cele mai importante aspecte ale activității apărătorului – dreptul de a propune și a invoca proba cu martori.

Se pornește de la importanța declarațiilor martorului pentru rezolvarea cauzei penale și se susține întemeiat că respectivul mijloc de probă este cel mai des utilizat în practica judiciară, inclusiv în scopul apărării.

Sunt identificate soluții prin care apărătorul poate obține administrarea declarațiilor martorilor apărării.

Miezul discuțiilor este prevederea de la art.100 alin. (2) pct.1) din Codul de procedură penală, potrivit căreia apărătorul admis în procesul penal este în drept să poarte convorbiri cu persoane fizice, dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege.

Cuvinte-cheie: probă, mijloc de probă, martor, apărător, acuzare, apărare.

Introducere

În misterul ilegalităților penale, neadevărul, viclenia, vinovăția, simularea se demască prin probe; îndoiala se înlătură prin probe; acuzarea și apărarea se înfruntă prin

PROBLEMS AND SOLUTIONS IN THE IMPLEMENTATION OF THE DEFENDER'S RIGHT TO CALL WITNESSES

SUMMARY

It is debated one of the most important aspects of the defender's activity - the right to call and invoke witnesses.

The article starts with the importance of the witness's statements for solving the criminal case and claims that this means of evidence it is the most frequently used in judicial practice, including for the purpose of defense.

There are identified solutions by which the defender can obtain the administration of the statements of the witnesses.

The core of the discussions is the provision from Article 100, paragraph 2, point 1, of the Code of Criminal Procedure, according to which, the defender admitted in the criminal process is entitled to have talks with witnesses, if they agree to be heard in the manner established by law.

Key-words: evidence, means of evidence, witness, defender, prosecutor, defense.

probe și prin argumente de drept deduse cu probe. Cel mai puternic temei de drept stă neputincios, inoperant și ineficace în fața probelor. Într-un cuvânt, adevărul iese la lumină prin probe și pe ele se sprijină justa soluționare a cauzei [4, p. 157-158].

S-a arătat că administrarea probelor în procesul penal este o operațiune complexă care implică esențialmente: descoperirea probelor care pot dovedi faptele ce formează obiectul probatoriului, propunerea de introducere a acestora în proces, precum și prestarea, efectuarea dovezilor, adică producerea și constatarea (luarea la cunoștință), în condițiile și în formele statornicite de lege, a probelor necesare și utile pentru justa soluționare a cauzei [3, p.125].

Rolul procesului penal este acela de a intermedia între săvârșirea faptei și ispășirea pedepsei. Făptuitorul va trebui să suporte restricțiile pe care le incumbă lipsirea

de libertate și izolarea în penitenciar, ca și urmare a unei proceduri judiciare, în care se va dovedi că a comis, cu vinovăție, o faptă prevăzută de legea penală.

Legiuitorul a stabilit că nu orice tip de instrument juridic este de natură să ofere un anumit grad de siguranță, că această coincidență (între adevărul judiciar și adevărul pur și simplu) va surveni și că, astfel, în urma procesului, se va pronunța o soluție justă. Datorită relativității mijloacelor pe care omul le are la îndemână pentru a se folosi de acces la realitatea obiectivă, de Codul de procedură penală (art. 93) au fost preluate doar câteva modalități, denumite mijloace de probă, dispunându-se că numai prin intermediul lor este permisă relevarea unei probe ca *elemente de fapt dobândite în modul stabilit, care servesc la constatarea existenței sau inexistenței infracțiunii, la identificarea făptuitorului, la constatarea vinovăției, precum și la stabilirea altor împrejurări importante pentru justa soluționare a cauzei*.

Probleme și discuții

Unele dintre mijloacele de probă – cum este exemplul declarațiilor martorului – au apărut și s-au transmis încă din Antichitate, păstrându-și până astăzi, cu unele modificări procedurale inevitabile, valoarea probantă [5, p.6-7]. Astfel, declarațiile martorului reprezintă cel mai vechi, dar și cel mai cunoscut mijloc de probă de care s-au folosit instanțele, de când acestea funcționează într-o manieră cât de cât organizată. Faptul că proba testimonială s-a perpetuat pe toate meridianele, până în prezent, îi dovedesc importanța și eficiența. Nu mai puțin, însă, i-a fost mereu pusă la îndoială eficiența, majoritatea cercetătorilor și practicienilor recunoscând lacunele acestui mod de a dovedi fapta penală și împrejurările care au legătură cu ea. Printre critici, găsim: imperfecțiunile organelor de simț omenești, ale capacităților de memorare și de reproduce a faptelor, specificul temperamentului și al caracterului uman, care fac astfel ca o persoană să poată fi influențată de diverși factori, iar în consecință se poate întâmpla ca depoziția sa să fie parțial sau total falsă ș.a.

Cu toate acestea, nu există cauză penală în care, pentru aflarea adevărului, să nu-și aducă o contribuție esențială și declarațiile martorilor, ceea ce i-a determinat pe unii autori să-i atribuie probei testimoniale în procesul penal caracterul de probă firească, inevitabilă, de instrument necesar de cunoaștere a împrejurărilor săvârșirii infracțiunilor [2, p.10].

Declarațiile martorilor constituie mijloacele de probă folosite cu frecvență sporită, întrucât, în multe situații, nu există urme materiale care să îngăduie folosirea altor mijloace de probă. În plus, declarațiile martorilor sunt accesibile în orice cauză penală, spre deosebire de celelalte mijloace de probă care nu pot fi folosite decât acolo unde specificul cauzei permite. Cu ajutorul martorilor, se pot stabili împrejurările în care a fost săvârșită infracțiunea, metodele și mijloacele folosite de făptuitori sau se pot obține date despre persoana făptuitorului, informații care pot conduce la identificarea celor care au comis astfel de fapte etc.

În sursele de specialitate se arată că sunt declarații ale martorilor doar acelea care conțin cunoștințe complete despre activitatea infracțională desfășurată și pe baza cărora se pot reproduce exact toate împrejurările care caracterizează infracțiunea și pe infractor. În situația în care declarațiile martorilor conțin cunoștințe fragmentare, ele pot servi pentru completarea sau verificarea datelor și informațiilor existente în cauză [1, p. 92].

Pentru dobândirea calității procesuale de martor, potrivit reglementării din Codul de procedură penală, se cer întrunite anumite condiții: să existe un proces penal în curs de desfășurare; să existe o persoană fizică deținătoare a unor informații despre faptele și circumstanțele care se referă la cauză; această persoană să fie chemată pentru audiere de către organul care desfășoară procesul penal.

În scopul administrării probelor, în temeiul art.100 alin. (2) pct.1) din Codul de procedură penală, apărătorul admis în procesul penal este în drept să solicite și să prezinte obiecte, documente și informații necesare pentru acordarea asistenței juridice, inclusiv să poarte convorbiri cu persoane fizice pentru a stabili dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege.

Prin urmare, însuși legiuitorul a prevăzut modalitatea procesuală de descoperire a informațiilor, care, ulterior, ar putea fi folosite în calitate de probe în cauza penală – convorbirile cu persoanele fizice. Apărătorul poate duce convorbiri cu martorul ocular al infracțiunii sau cu alte persoane care au cunoștință despre circumstanțele cauzei. Aceasta este posibil doar cu acordul persoanei vizate.

În același timp, legea procesual-penală nu prevede unele modalități de asigurare a autenticității informațiilor obținute de apărător. Cu toate că legea procesual-penală recunoaște convorbirea cu persoanele fizice, cu acordul acestora, în calitate de una dintre modalitățile străngerii probelor de către apărător, rezultatul obținut de acesta (informația privind fapta infracțională) nu devine probă în mod automat. Doar în situația unei ulterioare audieri de către reprezentantul organului de urmărire penală sau în cadrul ședinței de judecată a persoanelor în cauză, cele declarate de ei vor căpăta regimul juridic al unei probe, în sensul art. 93 din Codul de procedură penală.

Procesul penal, în general, fiecare acțiune și procedeu probatoriu, în special, au o reglementare expresă în textul legii procesual-penale. Printre acestea se înscriu și regulile efectuării audierii și ale fixării rezultatelor, stipulate atât în normele comune (cum sunt cele care fixează statutul procesual al anumitor participanți la proces, condițiile generale ale urmăririi penale și ale judecării cauzei), precum și în normele speciale din articolele 104-112, 115, 367, 369, 370 ale Codului de procedură pen.

Din analiza normelor de procedură penală, constatăm că ordinea procesuală de realizare a acțiunilor în vederea străngerii probelor de către apărător, inclusiv prin intermediul convorbirilor cu anumite persoane, nu este prevăzută. Unica remarcă ar fi doar faptul că în textul legii este prescrisă posibilitatea apărătorului de a purta

convorbiri cu persoanele fizice în condițiile în care ele își exprimă acordul în acest sens. Dar pregătirea în vederea desfășurării unor astemenea convorbirii, regulile de efectuare a lor și regulile de fixare a rezultatelor obținute nu sunt reflectate în textul legii procesual-penale.

Pe cale de consecință, ne raliem la poziția autorilor care constată inexistența unui mecanism eficient, reglementat de lege, privind realizarea dreptului apărătorului la administrarea probelor în cadrul fazei prejudiciare a procesului penal. Respectivul drept rămâne a fi o simplă declarație, lipsită de orice eficiență procesuală [8, p.218; 10, p. 50-51].

Din economia prevederilor art. 93 alin. (1) Cod de procedură penală nu se deduce imposibilitatea folosirii rezultatelor convorbirii apărătorului cu persoanele fizice în cadrul probatoriului în cauzele penale. Deci, legiuitorul, statuând asupra admiterii elementelor de fapt dobândite în modul stabilit, le condiționează să servească la constatarea existenței sau inexistenței infracțiunii, la identificarea făptuitorului, la constatarea vinovăției, precum și la stabilirea altor împrejurări importante pentru justa soluționare a cauzei.

Considerăm că întregul material administrat de către apărător se va atribui la categoria *documente*, care, potrivit art. 93, alin. (2), pct. 5) din Codul de procedură penală, sunt prevăzute în calitate de probe în cauza penală.

Recunoașterea rezultatelor obținute de apărător, urmare a participării în cadrul probatoriului în conformitate cu prevederile legislației procesual-penale, nu are loc. Pentru a conferi materialelor obținute de apărător statut de probe, este necesară solicitarea prin cereri adresate organului de urmărire penală sau instanței de judecată, în vederea anexării la dosarul cauzei. Prin urmare, realizarea de către apărător a dreptului de a participa la strângerea probelor este condiționată de atitudinea ofițerului de urmărire penală, a procurorului și a judecătorului, cărora le aparține discreția de a accepta sau refuza cererile formulate. Deși motivele refuzului se cer argumentate, practica ne demonstrează că, de cele mai multe ori, se recurge la o formulare sumară, de genul *nu sunt relevante și ar tergiversa urmărirea penală*. Din acest motiv, apărătorii sunt nevoiți să aștepte demararea fazei judiciare pentru a da curs materialelor acumulate.

Rezultatele convorbirilor cu persoanele fizice, purtate de apărător, sunt fixate nu doar pe suport de hârtie, ele pot fi audio, video, electronice etc. Deși, formal, se încadrează la art.157 Cod de procedură penală, deseori ele nu sunt recunoscute ca probe, atât la faza prejudiciară cât și în cursul judecării, fără audierea ulterioară a acestor persoane.

Nu este exclus cazul apariției anumitor circumstanțe care fac imposibilă audierea persoanelor respective, cum ar fi: starea de sănătate a celui chestionat, schimarea locului de trai cu stabilirea sa peste hotarele țării, decesul etc., urmare a cărui fapt informațiile strânse de apărător nu își pot avea rostul și contribuția la adoptarea soluțiilor de către procuror și instanța de judecată.

În opinia noastră, este necesară completarea art. 93 Cod de procedură penală cu prevederea că informațiile prevăzute la art. 100 alin. (2) din Codul de procedură penală, administrate de apărător, urmează a fi anexate, în mod obligatoriu, la materialele cauzei, dacă acestea corespund criteriului pertinentei.

Considerăm că informațiile acumulate de apărător în rezultatul convorbirilor cu persoanele fizice, fixate în orice formă, nu se deosebesc prin nimic, în esența lor, de informațiile care se conțin în probele atribuite la categoria „altor documente”, cum este exemplul scrisorilor, notițelor, fotografiilor, înregistrări audio-video etc. Din aceste considerente, nu credem că ar trebui să existe obstacole în vederea recunoașterii rezultatelor convorbirilor apărătorului cu anumite persoane, cu acordul lor, în calitate de probe, după aprecierea pertinentei și concludenței lor în cauza penală și după ulterioara verificare și apreciere a acestora în temeiul criteriului veridicității și admisibilității.

Pentru simplificarea soluționării chestiunii referitoare la admisibilitatea rezultatelor convorbirii apărătorului cu anumite persoane, sunt necesare, în opinia noastră, reglementări aparte. Este cert că convorbirea realizată de apărător cu anumite persoane nu poate fi plasată la același nivel cu audierea în calitate de procedeu probatoriu. Nu se poate pretinde la o reglementare similară privitoare la desfășurarea acestor convorbiri, fapt susținut în lucrările mai multor specialiști în domeniu [14, p.16-18].

Inevitabil, se pune problema formei procesuale necesară pentru materializarea rezultatelor convorbirilor realizate de apărător și cerințelor minime necesare pentru întocmirea acestui document. Suntem de părerea că cel mai potrivit ar fi fixarea în formă scrisă, pe suport de hârtie, iar înregistrarea video sau audio a convorbirii realizate să fie anexată la respectivul document.

Actualmente, legea procesual-penală nu obligă apărătorul să fixeze conținutul convorbirii și să întocmească un anumit document. Aceasta s-ar putea face la inițiativa apărătorului, cu acordul celui chestionat. Realizând chestionarea, apărătorii se ghidează de recomandările metodice și sugestiile în domeniu la nivel de corporație, orientate spre optimizarea participării avocatului-apărător la administrarea probelor în cursul procesului penal.

Autorul S.A. Lușchin susține că, în cazul convorbirii cu persoana fizică în vederea obținerii informațiilor necesare în cauză, apărătorul este în drept să întocmească un proces-verbal sau să folosească o altă modalitate de fixare a informației obținute. Acest document poate fi denumit și altfel, la propria dorință a apărătorului. Însă, susține autorul, acest document nu poate, după anexarea sa la materialele cauzei, să fie recunoscut ca probă în deplinul sens al cuvântului, de rând cu procesul-verbal de audiere a martorului, a părții vătămate etc., cărora, până la audiere, le-au fost explicate drepturile și obligațiile [13, p.161].

Din motiv că legea nu prevede formele fixării rezultatelor convorbirilor, autorul E.A. Careachin vine cu propunerea de a se folosi, în acest sens, de serviciile notarului,

care poate asista la convorbire, autentifica procesul-verbal al convorbirii și efectua înscrisurile corespunzătoare în registrul de evidență [11, p.57].

În opinia noastră, modalității procesuale de depistare a informațiilor urmează să-i corespundă modalitatea procesuală de fixare a lor în materialele cauzei de către subiectul corespunzător al procesului, dar nu de către notar. Acest subiect poate fi ofițerul de urmărire penală, procurorul și instanța de judecată, pentru care legea prevede formele de fixare a informațiilor descoperite (obligatoriu scrisă și facultativă – cu aplicarea mijloacelor tehnice).

Este polemizată atât denumirea pe care urmează să o poarte acest document – „*act al convorbirii*”, „*proces-verbal de convorbire*” – cât și ce ar trebui ca el să cuprindă.

În opinia noastră, ar fi potrivită denumirea de **mărturie**. Susținem necesitatea reglementării varietății acestui document, în care vor fi transpuse rezultatele convorbirilor apărătorului cu persoanele fizice, minimul de date necesare referitoare la persoana chestionată, dorința și posibilitatea utilizării înregistrării audio-video în procesul convorbirii, precum și condiția prezenței obligatorii a semnăturii celui chestionat, cu explicarea prevederilor privind propriul acord și propria dorință de a relata apărătorului informațiile cunoscute despre circumstanțele cauzei. Cât privește procedura convorbirii, considerăm că nu necesită o reglementare detaliată, fiind cerută excluderea șantajului, amenințărilor, violenței fizice și psihice la adresa persoanelor chestionate. În caz de folosire de către apărător în cadrul convorbirilor a metodelor interzise de lege, persoana poate aduce la cunoștința organelor de drept faptul comportamentului necorespunzător al acestuia, ceea ce va genera răspunderea în condițiile legii, inclusiv a celei penale.

Informațiile obținute de apărător în rezultatul acestor convorbirii sunt importante pentru acceptarea audierii în calitate de martori a persoanelor în cauză, dar și pentru efectuarea altor procedee probatorii, întrucât, se arată [12, p.30-31], ele urmează a fi verificate și apreciate, ca orice alte probe, din punct de vedere al pertinentei, utilității, admisibilității și concludenței, iar toate probele strânse în cumul – din punct de vedere al suficienței lor pentru examinarea și soluționarea cauzei penale [12, p.30-31].

Posibilitatea folosirii de către apărător a respectivei modalități de strângere a probelor va fi întotdeauna condiționată de dorința persoanei fizice de a purta asemenea convorbiri. Apărătorul nu are împuternicirea de a obliga persoanele să-i comunice informațiile necesare poziției apărării în cauza penală. Nu-i rămâne decât să le convingă în necesitatea oferirii explicațiilor pentru stabilirea adevărului și apărarea drepturilor și libertăților omului.

Privitor la modul și ordinea de desfășurare a convorbirilor, în literatura de specialitate se aduc mai multe sugestii. Astfel, se susține că [15, p.54] locul unde va trebui să aibă loc întrevederea urmează a fi stabilit prin înțelegerea dintre apărător și persoana care deține informația necesară apărării. Până la începerea propriu-zisă

a convorbirii, avocatul urmează să stabilească persoana interlocutorului, să-i explice necesitatea prezentării informațiilor corecte, deoarece în instanță, în cazul unei eventuale audieri, ar putea să poarte răspundere penală pentru darea declarațiilor cu bună-știință false.

După finalizarea convorbirii, **mărturia** urmează a fi prezentată persoanei care a făcut-o pentru a fi citită sau i se citește de către avocat. Persoana chestionată are dreptul să solicite operarea completărilor și modificărilor în text, precum și de a scrie textul personal.

Fiecare filă urmează a fi semnată de către persoană, iar pe ultima va semna și avocatul-apărător, care a purtat convorbirea. La finele textului trebuie să se regăsească mențiunea că cele consemnate în explicație au fost expuse întocmai corect [15, p.54].

Considerăm, de altfel, că este necesară reglementarea posibilității folosirii mijloacelor tehnice (înregistrarea audio sau video) de către apărător în procesul desfășurării convorbirii, în scopul ridicării gradului de credibilitate față de rezultatele acesteia. Astfel, în cazurile în care persoana a oferit explicații, dar nu se poate prezenta în instanță din motive obiective (deces, stare gravă de sănătate etc.), înregistrarea audio sau video a convorbirilor purtate cu aceasta poate fi folosită în calitate de probă.

Dintr-o altă perspectivă, cercetătorul V. Burobin susține că, fără a aduce prejudicii cadrului legal, pentru acumularea informației necesare, avocatul poate căuta martori..., purtând cu ei discuții preliminare [9, p.362].

Este important să fie apreciată sinceritatea martorului, moralitatea acestuia – dacă poate fi corupt, capacitatea intelectuală – dacă poate fi influențat, atitudinea pe care o are față de caz – legături de rudenie, prietenie, dușmănie cu părțile în proces, interesul pe care îl poate avea în finalul cauzei.

În cazul în care declarațiile martorului sunt izolate, prin conținutul lor, de celelalte probe, trebuie să se facă verificări pentru a fi explicată această disonanță față de ansamblul probelor, administrându-se noi probe ori făcându-se verificări care îl pot demasca pe *martorul de rea-credință*. Descoperirea martorilor de rea-credință depinde de folosirea unei tactici corespunzătoare în ascultare, măiestrie în punerea întrebărilor, în confruntarea martorului cu alte persoane, demascarea lui la momentul potrivit. Când martorul își retractează declarația dată anterior, înseamnă că una dintre aceste declarații a fost dată cu rea-credință; legea nu acordă preferință declarației date de martor în fața instanței de judecată în raport cu declarația dată în cursul urmăririi penale, astfel că poate fi considerată sinceră și fidelă oricare dintre declarațiile date, cu condiția să fie confirmată de ansamblul probelor administrate în cauză. Relatarea unor fapte inexacte sau necomplete de către martorul de bunăcredință se poate datora însă și factorilor care au influențat asupra declarației [6, p. 322-323].

Pentru a legaliza rezultatele convorbirilor purtate cu persoanele în rol de potențiali martori în cauză, avocatul solicită prin cerere scrisă audierea persoanei respective,

propunând-o ca martor, anexând la cererea respectivă explicația obținută. Ofițerul de urmărire penală sau procurorul, după caz, o vor admite sau respinge. Nu vom exclude și varianta în care persoana audiată ar putea comunica în cadrul audierii cu totul alte informații, diferite de cele care au fost relatate în cadrul convorbirii. Din aceste rațiuni, considerăm că este mult mai sigur, din punct de vedere tactic, de a propune persoana martor al apărării pentru audiere în instanța de judecată.

În cursul părții pregătitoare a ședinței de judecată, la examinarea cererilor părților, considerăm că instanța de judecată nu ar refuza satisfacerea cererii privind audierea persoanelor în calitate de martori sau a specialistului care s-a prezentat la proces din inițiativa părților. Respectiv, învinuitul și apărătorul acestuia obțin garanții în sensul prezentării materialului probatoriu suplimentar, al examinării obligatorii a acestuia, a aprecierii din partea instanței, ceea ce este legat nemijlocit de realizarea principiilor de bază ale procesului penal.

Sub aspecte de drept comparat, prezintă interes legislația federală a SUA în care se conțin prevederi precum *hearsay, stricken evidence, exclusionary rules*, care limitează mijloacele de obținere a probelor, făcând imposibil ca o probă ce nu intră în acest cadru să fie admisă sau, dacă administrarea sa a fost totuși efectuată, oprește pe jurați ca aceștia să o aibă în vedere, în sensul formării convingerii [7, p. 224]. Adevărul e că astfel s-a ajuns și la situații neclare: în urma administrării din eroare a unei probe – o declarație de martor sau o fracțiune a ei – după ce juriul a audiat-o, judecătorul dă instrucțiuni juraților să nu ia în considerare ceea ce ei au auzit sau să rețină numai anumite pasaje [7, p. 234]. Or, este greu de crezut că niște persoane fără pregătire juridică, prin excelență impresionabile, vor reuși, în realitate, să treacă cu vederea (*disregard*) ceea ce au auzit și văzut, mai ales dacă proba respectivă este în consonanță, vine în întâmpinarea unor așteptări sau a unei convingeri pe cale de formare-convingere ale cărei motivații nu vor fi dezvăluite niciodată [5, p. 55].

Concluzii

Chestiunea referitoare la dreptul apărătorului de a strânge probe se află în vizorul doctrinarilor și al practicienilor, în special, atunci când este vorba despre dreptul la apărare, contradictorialitate și egalitatea procesuală a armelor. Suscită discuții și opinii controversate întinderea drepturilor apărătorului de a administra probe, modul în care aceste drepturi pot fi realizate și în ce măsură sunt admisibile probele respective.

Considerăm că egalitatea dintre apărare și acuzare în cadrul probatoriului penal se realizează doar la faza judecării cauzei penale, iar la faza prejudiciară, în temei, prin intermediul controlului judiciar din partea judecătorului de instrucție la plângerea apărării, în cazul în care ofițerul de urmărire penală sau procurorul resping cererile de administrare a probelor propuse sau invocate de apărător.

Deși se susține că astăzi apărătorul se bucură de mai multe pârghii în vederea realizării funcțiilor sale, toate măsurile întreprinse în vederea administrării probelor nu

reprezintă acțiuni de urmărire penală și se rezumă la cadrul de reglementare, destul de sumar, din art. 100 alin. (2) Cod de procedură penală.

Referințe bibliografice:

1. Apetrei M. *Drept procesual penal*. București: Victor, 2001. 423 p.
2. Ciopraga A. *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*. Iași: Junimea, 1979. 271 p.
3. Doltu I. *Probele și mijloacele de probă, cu privire specială la declarațiile învinuitului sau ale inculpatului ca mijloace de probă și de apărare în procesul penal român*. Constanța: Ed. Dobrogea, 1997. 210 p.
4. Pop T. *Drept procesual penal. Partea generală*. Vol. III. Cluj: Tipografia Națională, 1947. 480 p.
5. Sava A. *Aprecierea probelor în procesul penal*. Iași: Junimea, 2002. 220 p.
6. Theodoru Gr. *Tratat de drept procesual penal*. Ediția a 3-a. București: Hamangiu, 2013. 897 p.
7. LaFave W., Kamisar Y., Israel J. *Modern criminal procedure: cases, comments and questions*. Supplement to Seventh Editions. St. Paul, Minnesota: West Pub. Co., 1991. 1593 p.
8. Баев М.О., Баев О.Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Прокурорская тактика. Адвокатская тактика. Научно-практическое пособие. Москва: Экзамен, 2005. 320 с.
9. Буробин В.Н. Адвокатская деятельность. Учебно-практическое пособие. Москва: МНЭПУ, 2001. 535 с.
10. Давлетов А. Право защитника собирать доказательств. В: Российская Юстиция, 2003, №7, с. 50-51.
11. Карякин Е.А. Допустимость доказательств, собранных защитником, и осуществление им функции защиты в уголовном судопроизводстве. В: Российская Юстиция, 2003, №6, с. 57-58.
12. Кудрявцев В.П. Защита в механизме назначения уголовного судопроизводства Российской Федерации. В: Евразийская Адвокатура, 2013, № 6, с. 26-32.
13. Лушкин С.А. Собираание доказательств. В: Пробелы в российском законодательстве, 2013, №4, с. 161-162.
14. Саковец Е. В. Опрос лиц с их согласия как средство адвокатского расследования и использование его результатов в досудебном производстве по уголовному делу. В: Нижегородский Адвокат, 2014, №9, с. 16-19.
15. Ясельская В.В. Самостоятельная деятельность защитника по собиранию доказательств. В: Правовые проблемы укрепления российской государственности. Часть 10. Проблемы уголовного процесса в свете нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации. Сборник статей. / Под редакцией Ю. К. Якимовича. Томск, Издательство Томского Университета, 2002, с. 53-56.